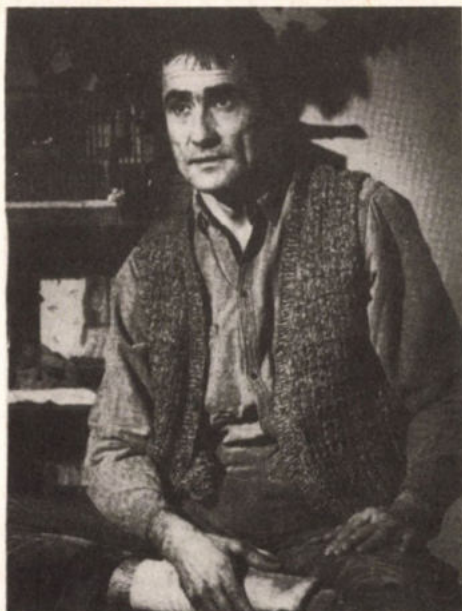

Úrrá lenni az émelyeken

KERESZTURY TIBOR BESZÉLGETÉSE MARNO JÁNOSSAL

Különös, nehezen definiálható, magányos művészet a tiéd — nem lehet véletlen, hogy a kritika adósságai épp a te könyveiddel szemben a legnagyobbak az újabb magyar költészet vonatkozásában. Mennyire szándékos nyomatékos különállásod a mai líra mezőnyében? Alkati adottság, vagy a létező iskolák, irányzatok kritikája kíván-e lenni?

Ülök, ülök az írógép előtt, balfelől a kérdések, jobbra a félbeszakadt, mert undorítónak talált válaszcsírák, szóval, halálra keresem magam mindenütt, de hiába; ennyire magányos, *rendhagyó* fickó volnék, esetleg szénakazalban a tű, hogy még a saját hívásomra sem kerülök elő?... Mit tehetnék?... Eszembe jut egy kétségbeesett megoldás, eléggé gordiuszi: *rám* gyűjtöm a kazlat! Nagy bajban, és mikor „nincs is olyan nagy baj”?, mindig ilyesféle auto-

agresszív, a környezetet sem kímélő fantáziarohamaim támadnak, alkalomadtán ezt a környezet — már ami, aki megmarad belőle — nyilván tanúsítani fogja, úgyhogy nem lesz könnyű elkönyvelni, melyik volt bennem az erősebb: a könyvet író vagy a könyvégető hajlam. Tűnődöm, vajon nem ez-e könyveimben is az a kritikus pont, ami a „kritikát” zavarba hozza? hogy egy költő, s hozzá — mit tudni, kulcsíleg csak vagy fenekestül — intellektuális, sőt ezoterikus beszédű költő ennyire hol elveszett, hol nyavalyatörős legyen? Másfelől meg ott a kérdés: hogyan, mivel, kin-min keresheti manapság halálra magát egy kritikus? A pontok most félretéve, nem kétséges, hogy nagyobb az esélye egy sicherheitstüvel; egyébként is a sicherheitstü — ellentétben a csupasz szál tüvel — megszólalásig akár a könyv: be lehet csukni, ki lehet nyitni, föl lehet ékesíteni, illetve le lehet vele tépni az író számárfülét. Azt hiszem, most végre nem csak sejtem, de hallom is kérdésed velejét: „Mily tervek, végrehajtó stratégiák szövődnek, készülődnek tudatom alatt, hogy rendeződjék a bolt köztem s a kritika között?” Valóban, lévén rajtam kívül egy vasam sincs, ez mindennél sürgetőbb, s ismétlem, égetőbb kérdés, remélem, egyetértesz velem, belátod, ugye, hogy a magány, az áldásos és legitim, napról napra többre kerül. Undorító, hogy így van, de ha már — említvén a kritika adósságait a könyveimmel szemben — szóba hoztad a dolgot, én legalább ne maradjak adós az emberi, tehát undorító válasszal. Azt, persze, nem forgatom a fejemben, hogy ezentúl garantáltan csak közérdekű, például osztályt, réteget, nemzetet, vallási gyülekezetet érdekképviselő műveket írok, hiába is forgatnám, nekem az ilyesmi „alkatilag” nem megy; ígérem viszont, hogy megpróbálok, igyekszem

továbbra is úrrá lenni az émeleimen, és amennyire csak lehetséges, tapintatosan tűvé tenni magam után a világot. Szerintem tapintat nélkül fabatkát sem ér az akarat meg a képzet, az én fontosságom és a világ fontossága éppen a tapintat révén válik összemérhetővé, mondhatni, a tapintat maga a szentlélek, én mint akarat- és képzethordozó csupán az „ő” testet öltött stílusa vagyok. Mindazonáltal sem optimista, sem elbizakodott nem vagyok; nem állítom, hogy akkor ilyenformán bennem és a világban már nincs (nem is lesz) semmi visszatetsző — de legalább a viszonyunk az *meglehetős*; következőképp a kritikának is van mit fel-, és itt lép be a dolog anyagi-aktuális vonzata, és elismernie. Remélem, elég tapintatosan és világosan beszélek. De most le kell kicsit dőlnöm. Valahányszor a normálisnál világosabb beszédre kényszerülök, erőt vesz rajtam a gyengésérgzés, csendre, melege támad szükségem — ahol még egyszer, lankán, tudat alatt még egyszer átgondolhatom, ugyan mely érdeket szolgál az én lírámm... *Szándékosan* mellőzöm a kérdőjelet, nem azért, mintha a válasz magától értetődne, hanem mert fektemben a „szolgál” szóra az összes *alkatrészem* tiltakozni kezd; ne mondjak, egyáltalán ne is gondoljak olyat, ami az ő brutális önértékét felháborítja. Más „létező iskolák, irányzatok?...” 1966-ban, egy taknyos, ködös télelő reggel barátommal az iskola helyett a Dunaparra tévedtünk; sétáltunk, sétáltunk, majd anélkül, hogy (világ)nézeteinket elébb egyeztettük volna, táskánk tartalmát, fuldokolva a hirtelen ránk törő röhögéstől, baromi és, persze, szorongós kéjjel a folyóba ürítettük. „Irány a Vaskapu!”, gondoltuk valószínűleg. Iskola egy másik határon?... Mindenesetre egy sorsra bízunk a humán és reál tárgyakat, tudván tudva, hogy ennek a szégyenletes, elhamarkodott, külső és belső környezetünket egyaránt szennyező kártettnek a levét, most már, míg élünk, inni fogjuk.

Költészet szakmai berkekben — igaz, általában a mélyebb okok, érvek megfogalmazása nélkül — a legnagyobb elismerés hangján említetik. Gondolkoztál-e azon, hogy miért lehet fontos sokaknak az, amit csinálsz? Mi az, ami megszólíthatja olvasóidat, s hogyan tudnád összefoglalni költői módszered, törekvésed lényegét?

Kicsit meglep, amit mondasz, bizonyára a Szakmai Berkek a felfuvalkodástól óv, mikor „legnagyobb elismerését” előttem inkább elhallgatja. Vagy netán arról volna szó, hogy a sokféle Legnagyobb Elismerés közül pechemre pont nekem jut ki az a Legnagyobb Elismerés, amelynek egyelőre még sem a ceremóniális, sem az anyagi kifejezői nem tisztáztak? Igen hálás volnék a Szakmai Berkeknek, hogy ha addig is, míg a „mélyebb okok, érvek megfogalmazásán” bibelődik, addig is, amúgy átalányban, jótállna értem; a formásokat ráér posztumusz rendezni, sőt tébolyult hiúságom ellenére is azt kell mondjam, szívesebben nem vennék részt költői felmagasztalásom ünnepén. Az ünnepek mindennél irtóztatóbban nyomasztanak. Sajnálom, hiszen tudom, hogy a legtöbb ember számára az ünnep felszabadulás a mocskos, közönséges valóság testlelket nyomorító terhe alól, legalábbis az emberek nagy része így képzelel el az ünnepet, mert hogy aztán ily módon élné is meg, erről már kevésbé meggyőzőek az „információim”; az a felsallangozott, feneketlen sivárság, ami ünnepekkor az embervilágból kinyílik, az a legpokolibb horrorhoz sem fogható; hangsúlyozom: az én számomra. Te pedig, ugye, azt kérdezed, mit gondolok, miért lehet fontos sokaknak, amit csinálok. Mindenekelőtt talán ezért. Annak idején, mikor *A költészet másnapja* c. antológia megjelent, a rádió valamelyik irodalmi órájában vagy félórájában egy éppen akkor ügyeletes kritikus szellemesen és magabiztosan

azon élcélődött, hogy az antológiát nyilván azért fémjelzi *A költészet másnapja* című vers, mivel a gyűjtemény szereplői általában másnaposak, delíriumban leledzenek alkalmasint, s így még kész szerencse, hogy nem vállalkoztak ők is madarútra menni. Valamibe a kritikus úr önkéntelenül beletrafált. A szóban forgó verset én csakugyan delíriumban írtam, igaz, nem ivászat utáni delíriumban, de az apró ténykülönbözés; henye humorával az „után”-t kapta puskavégre, a „mi” megérthető önvédelemből elkerülte a figyelmét (ha nem kerüli el, a legkevesebb, hogy nem tudja időre teljesíteni a penzumot.) Hogy most már mondjam meg, mi az a „mi”? Ezt csupán bizonyos szemantikai botrány árán pontosíthatom, mely botrány, túl az előidézett értelmezési problémákon, közvetlenül magát az értelmet teszi próbára; mert ez a „mi” csak egyebek közt az én is, aminek utána lenni épp olyan képtelenség, mint amilyen őrzítő föleszmélni az *egyebek közt*. Ha verseim, mint mondod, megszólíthatnak másokat, úgy azok a *mások* nem énrám, hanem a bennük feszülő, elhallgatni, elfojtani vagy artikulálni már-már egyképpen veszélyes, botrányra érzékenyek — s természetesen akik számára a költészet nem ünnepies, hanem mindenkori valóságos létesemény. Azonban verset írván szinte soha nem gondolok az olvasóra, magam olvasók-írok egyidejűleg, engem kell a versnek megindítania; ha ez, ritkán, sikerül, akkor már, mondhatni, az orrunknál fogva vezetjük egymást, akárhol és akármely diszpozíciókban megvagyunk. Gondolod, hogy ennél többre, esetleg másra is törekedhetnék? Tárgyszerűbb vagy éppen alanyibb dolgokkal, eszmékkel, érzelmekkel beférkőzni az olvasó bizalmába, mimikrimet, költői észjárásomat az ő vélt — deduktive valószínűsíthető — diszpozícióhoz, kondíciójához hozzáigazítanom? De hát micsoda bizarr ötlet az interjút, ukkmukkfukk, öninterjúsítani! Csupán azért, mert kérdésedre nem találok a megnyugtató, „költői törekvésem lényegét” eláruló választ! Egy néhai barátom (nem az, akivel iskolás fejjel a Vaskapunak mentünk) jóformán minden második mondatát így kezdte: „A lényeg a lényeg...” és rendszerint holtra fáradt, mire a mellékmondatból úgy ahogy ki tudott evickélni. Legutóbb másfél évvel ezelőtt futottam vele össze, egy villamosmegállóban delirált, valami posztkonstruktivista tárlat-megnyitót késett le éppen. Nem segíthettem rajta, fél-önkívületében is felismert, ki kellett neki „perkáznom” ami pénz csak volt nálam.

Verseid számomra folytonos önkínzó alámerülések a zsigeri, mélytudati létezés poklaiba, s ez — köztünk szólva — eléggé ijesztő lehet. Hogyan tájékozódik, miben talál fogódzót, reményt és perspektívát az, aki ennyire végletesen befelé él? Miképpen hangolható össze polgári éned „utazásaid” megszólítottjával?

Ez jó, ez a „köztünk szólva” beszúrásod, olyan vidám rugós-alátét a labrysi kérdéshez. Képzeld csak el, standard fordulatként milyen üdítően hatna minden publikus beszélgetésben, a nyilvános politikai vitákról, kortesszózatokról „nem is szólva”; hallani vélem pénzügyminiszterünket, amint azt mondja: „Drága adófizető polgártársak, köztünk szólva, ideje felzárkóznunk a feketepiaci árakhoz.” S hogy mit felel erre az én „polgári énem”? Feszeng valamicskét, aztán kizáródik, mint egy sérv, belőlem. Cseppet sem venném zokon, önérzetemet nemhogy sértené, de gyógyítaná inkább, ha miniszter úr ezt a civil döghúst magába falná. Evés közben jön meg az étvágy, gondolnám, s talán még az öblítenivalóról is gondoskodnék neki. Nézd, a sérv az tényleg egy fogódzó, persze, igazán csak *kizárólagos* valójában az, én pedig, hogy, hogy nem, születésemmel (igen, inkább *nél*, mint *től*) fogva a polgári világból *is* kizáródtam. Kitelepíttettem, magyarosan, a Hortobágyra. Ott tanultam meg pityókázni.

Fölmerítesz a jó anyaföldből egy marék sarat, darabig pancsolod, gyúrod, melengeted, kövér lepényt formázol belőle, játszótársaddal ujjnyi lyukat vájatsz a közepibe, majd abba belesercintesz, nagyot kiáltasz: PITYÓKA!, és a megfogant lepényt visszacsapod a hatósági szülőföldre. (Visszabaszod, köztünk szólva.) Láthatod tehát, gyerekjáték, nempedig feltétlenül ördögi tudomány a feketemágia, csupán a gyáva, hazudós polgári észjárás tünteti fel annak; a polgár mentalitása krónikus rettegés a naiv tudattól. A tulajdon brutalitásától. Ezért aztán hol elv-, hol üzlettársakra van szüksége ahhoz, hogy egyáltalán kezdhesen magával valamit, diktatúrára vagy liberalizmusra, a szerint, hogy történetesen épp melyiket találja szórakoztatóbbnak. Ezt nem provokatív, sem botránkoztató szándékkal mondom, csupán a polgári mineműségemet kívánom tisztázni; azt, „aki” a feketemágiát összetéveszti a feketepiaccal, s mivel tudja, hogy tévedése leheletfinom, okkal számít rá, hogy kedvező, higiénikus körülmények közepett, ebből kevesebb baja, mint amennyi haszna származhat. A fatális tévedés az más. Az mindig csillapíthatatlan izgalomba hoz, vagy ellenkezőleg: halálbiztos leszek tőle, tudom, hogy „ezen” biztosan rajtavesztek, ám mind ami e tudás idején megjelenik előttem, az semmi jóhoz, rosszhoz, semmi csúfhoz, széphez, idegenhez, bensőségeshez stb. nem fogható; magától értetődik, ugye, hogy ilyenkor eszem ágában sincs tájékozódni a dolgok között, hülye volnék belekotnyeleskedni a dolgok dolgába, mikor napnál világosabb, hogy semmi dolgom velük. De, köztünk szólva, korántsem olyan (nem úgy!) ijesztő ez az állapot, mint amilyennek állítólag kívülről látszik. Érzem, hogy magam vagyok, magam vagyok a világ csiki-csuki mása, *kognitíve* elfogulatlan, egyszersmind egészen elragadott; értelek, persze, józan ésszel, mégsem mindegy, mi ragadja el az embert; hanem hát mit tud a józan ész a klisézett előítéletein túl? Mit tud, kielégítően, akár csak arról a szervilitásáról, amellyel a legszélsőségesebb jelenetektől a legközönségesebbekben szerepet játszik? Észnél vagy eszméletnél lenni: két egymást kizáró (tudat)állapot. Nota bene, ha most azt mondom: „Térj észre, uram!”, úgy ez épp ide remekül illő stílusfordulat, valósággal fölengednek, felfrissülnek tőle az ízületeim. A zsigereimet illetően már nem ilyen könnyű stílust váltanom; bestiális és szelíd játék módjukhoz, tempójukhoz kevés vagy késő a kezelőerőm, ha viszont maradéktalanul rájuk hagyatkozom, bánjanak velem kedvük, szeszélyük szerint — ki fogja akkor papírra vetni az eseményeket? Az írás mint szellemi-fizikai tevékenység, kivált hogy nem sk., merített papíron, hanem zörgős-zajos írógéppel, gyári tucatpapírra írok, sajnos otrombán, a szó szoros értelmében *keresztbeveri* a spontán önképző eseményeket, figyelmem megoszlik a természeti és a művelt költészet között; verseimben innét is az — (ön)kínzó — kielégületlenség-érzések. Mi az, ami mégis ébren tart (cca. 24 éve, kisebb megszakításokkal, „filmszakadásokkal” majd’ minden *másnap* reggelig, sőt...), azaz ébren tartja bennem a reményt?... Zörgessetek csak, mondja egyhelyütt Jézus, zörgessetek, kopogtassatok, mert kopogtatni annyi, mint imádkozni; és rendesen mikor zörget, kopogtat az „utazó”, mikor máskor, mint — úgy is van! — éjszaka; éjjel márpedig, ahogyan ezt Jung leszögezte volt, meglehetősen szabad ki-be járással bír a kollektív tudattalan, vagyis az „utazó”, akinek a hogyléte, hangulata, „pokoli önérzete” felől őszinte aggodalommal érdeklődsz, igazában nem is olyan végletesen magára utalt; annyira semmiképpen nem, mint a civil, mindennapi szociális és antiszociális „koktélpartiknak” kiszolgáltatott alteregója.

Tárgyak, anyagok, ösztönök, lelki mozdulások, lázas látomások töltik ki

belső tájaid; a valós külvilág legfeljebb egy-egy széthulló kapcsolatot, konfliktushelyzet átsejltélményformáiban van jelen. Nálad, úgy tűnik, tényleg a túlélés egyetlen, noha kegyetlen, a feloldást meg nem adó esélye az írás, a vers, mely — hogy legutóbbi köteted kezdő darabjainak egyikét idézzem — szüntelenül zaklat, utánad biceg, „békétlen kérdésre ösztönöz”. Szövegeid egyik visszatérő tárgya a drámai, kegyetlenül küzdelmes viszony, ami a vershez, a versíráshoz fűz. Folytonos harc van itt, feszített koncentráció, hogy a vers kordában tartható legyen — közel sem valamiféle élmény- vagy érzelme közvetítés tehát —, s aligha hiszem, hogy egy elkészült opusz bármilyen jóérzéssel, megnyugvással töltene el. Mi az mégis, amiért mindezt újra meg újra vállalod, vállalnod kell?

Ugyan mi az, hogy „valós külvilág”? Számomra ez úgy hangzik, mintha tőlem, mulandó individuumból függetlenül is léteznék egy teleologikusan — esztétikailag, etikailag, tehát ontológiaiilag — mindenkor adott valóság-instrumentum, és csupán az én szűköskés agyam, camera obscurám átkos mechanizmusa teszi, hogy ez a Szüntelen Egész hol emitt, hol amott megvonja magát, sőt nem ritkán a szemem láttán csorbát szenved — „én vagyok én, te vagy te, ki az abszolút Ő?”-rültet játszik velem. Ám ezen a játszi örültségen túl van itt egy még sokkalta őrjítőbb ellentmondás: hogy ha én a fentebbi, felemás (szkizofrén) vagy legalábbis részben hamis valósággá torzultan vagyok, míg a „külső valóság” objektív természeténél fogva magától értetődően van, akkor én ennek a mindent átfogó, önmagával azonos valóságnak egyszerre volnék szerves — benne álló — része meg fölöslege (vadhúsa), értelemszerűen tehát a hiánya is? Nem tudom, bölcséletileg vajon található-e erre általában megoldó választ, esztétikailag (szubjektíve logikailag és etikailag) megnyugtató érvényűt nem; olyan azonban igen, amelyben a paradoxon mint abszurd tisztán megnyilatkozik, megmutatja a sem nem racionális, sem nem irracionális sajátképeit. Sokszor elmondták már (ritkábban értik, s még ritkábban teljesítik): a műalkotásnak egyszerre ura, irányítója, illetve alávetettje, irányítottja az (alkotó) ember, gondolom, innét is az általad említett kegyetlenség, mazochisztikus attitűd, mely a verseimet oly „fenemód” jellemzi. De vegyük csak újból szemügyre a „külső valóság”-ot. Az akár úgynevezett örök emberi (egyetemes) értékek, akár helyi érdekű értékek rohamszerűen nivellálódnak, holtan-elevenen együtt rohadnak el, a tömegkultúra, hogy „valutája konvertibilitását” szinten tarthassa, maga kénytelen a termékeit (műveit) és termelőit (alkotóit) mielőbb leselejtezni. Úgy vélem, verseim nagyon is nyomon vannak, mikor ezt a folyamatot imaginative-intenzíven repetálják, s nem törekednek holmi intencionált értékek „állagmegőrzésére”. A klasszikus-modern (egzisztencialista) kétségbeesés csakugyan mintha túl volnánk, a lét-nemlét kérdése, ontológiaiilag legalábbis, többé nem kérdés, annál sürgetőbb viszont minden kérdés, amely a túlélés kieszközölhetőségeire irányul. Ezt sem ironikusan, sem önironikusan mondom. A valóságban — fizikai, szellemi, lelki — leselejteződésemnek igyekszem (kezdetben ösztönösen, most már tudatosan is) elébe menni a versírással, illetéknépp, mondhatni, hiperrealista költészetet csinállok, vagy megfordítva: a vers(írás) hiperrealista szemléletre nevel. A hiperrealizmus és az abszurd, költői-tudományos definícióval szólva, kutyafejtestvérek, vagyis egy-egy csepp bukólikát mindkettő hordoz a mélyemlékezetében, vadat, házit, pontosabban, háztájit vegyest (itt hívom fel olvasóim és ellenolvasóim figyelmét, hogy verseim egyik leggyakoribb, domináns motívuma éppen a „ház”, igaz, rendszerint nem a legmeghittebb „holdudvarokkal” környezve.) Megunthatatlan, szívszorító és

gyönyörűséges konkrét zene-élményem, mikor éjjelente a kutyák a holdat vonítják, azt hiszem, őket (is) az üresség holdudvara delejezi elsőbben, s csak másodlagosan a kutyatudomány által tárgyalt falkaöszön; miért ne *tudhatná* a kutya is, hogy a falkája rég, Kr. e. már feloszlott, s bár ez a negatív tudás valószínűleg nyomasztóan, szorongatólag hat rá, közvetlenül, „azonnal-mágikusan” mégiscsak a holdudvarban sejtí meg a hült helyét. Biztos tapasztalatból tudom, hogy a kutya, igenis, a pénz szagát is megérzi. Remélem, világos, mennyire *nem* mellébeszélék. Hogy számomra a (vers)írás a túlélés egyetlen esélye, ez igaz, de csak akkor, ha előbb, a vers révén-közben, a *megélés* teljesül. Függek a verstől, nélküle elveszett vagyok, ostoba, elgémberedett testű, agyú senkiházi, még egy valamirevaló bűnözésre is alkalmatlan. És most itt visszakerdezek: mit értesz azon, hogy élmény- meg érzelmközvetítés? Az a fajta líra tudniilik, amelyben a költő post factum közli — mégoly mívesen vagy cifrán — az akármennyire közérdekű, akármennyire „mély emberi” élményeit, érzéseit, érzelmeit, gondolatait, az a líra nem csak irreleváns, de valótlan is, hiszen *már* kilépett, *kiszólt* a voltaképpeni szituáció időtartamából, a versben, a verssel tehát a szó szoros értelmében visszaél. A vers erőtere, önidejűsége nem tűri meg a pusztán jó vagy rossz szándékból közölni kívánt érzelmeket, gondolatokat, ellenben annál kíméletlenebbül faggat meg engem e tartalmak pillanatnyi, rejtett állásai felől, egyúttal tehát kimozdítja is „őket” az állásaikból; adódik az általa érintett drámai esemény: én felmondom, a vers pedig felszámolja az *álláspontjaimat*. Kérdésem még olyasmit is sejtet, minthogyha a műalkotás az „alkotó” ilyen-amolyan, önmagára, a külső valóságra, fontosabbnál fontosabb problémákra, dolgokra vonatkozó gondolatait, érzelmeit, ötleteit volna hivatott — megformázottan, esztétikusan — kiközvetíteni, vagy netán „közérdekű információkkal” szolgálnia a befogadót. (Végül is értéktételeket mondani valamiről, az is információ, „nem hiába” a publicisztikus költészetnek van még némi keletje az olvasók körében, sőt javarészt a szakmán belül is evvel tudnak, hogy úgy mondjam, „mit kezdeni”.) Nekem azonban, ismétlem, a vers nem engedi meg az efféle önkényeskedést, tudtán és akaratán kívül érdemben, gyakorlatilag meg sem szólalhatok, például most, hogy itt a háta mögött a viszonyunkról fecsegek, most is látni vélem a rosszalló tekintetét, a pokoli gúnys fintort a szája szegletén; és fogalmam sincs, hogyan torolja ezt majd meg rajtam: úgy-e, hogy sürgősen visszaparancsol magához, vagy ellenkezőleg: beláthatatlan időre megvonja tőlem a bizalmát. Azt mondod, nemigen hiszed, hogy egy-egy elkészült opusz bárminemű jóérzést, megnyugvásérzést hagyna maga után bennem. Rossz néven ne vedd, erre azt mondom: tégy alapos, kimerítő próbát valamelyik darabbal; azt hiszem, hogy ha egészen a magad módján, de nem csekélyebb türelemmel és intenzitással, mint ahogy a vers meg én tisztáztuk in actu egymást, olvasod, közelíted s forgotod meg a szöveget, akkor, azután, ami veled végbement, akkor, legalábbis a „vállalás — nem vállalás” kérdése ki fogja oltani magát benned. A megismerő szenvedély — amelyben a szerelmi, a szellemi, sőt a szenvedélytől való szabadulni vágyás szenvedélye is mind-mind bennefoglaltatik — *esztézise*: ez a műalkotás, amennyiben az esztézist mindenekelőtt a lét szemlélfelhetővé tételének, erkölcsi, vallási, esztétikai(!), szociális és antiszociális stb. (ön)tudatunk alóli felszabadításnak „értjük”. Az, hogy „szövegeim”, mint mondod, untalanul visszatérő tárgya éppen ez a kegyetlen drámai viszony, mely köztem s a műalkotás között újra s újra létesül, az a vers önállósulását, nem pedig a

regulázását célozza (vizsgáld csak meg egyik-másik darabpoétikai szerveződéset, mennyire a saját, belső „elvüket” követik...) De ez már az esztétikai-logikai tudatműködés analíziséhez vezetne, ami ugyan engem, *szubjektíve*, nagyon izgat, kérdéseid viszont másfele szólítanak.

Milyen élmények hatására jutottál el annak felismeréséig, hogy saját, szigorú belső logikával felépített univerzumodon túl költőként a valóságos lét tényeire, tapasztalataira nemigen támaszkodhatsz?

A megszületés, a születést követő események, tapasztalatok, s közben az öntudatra ébredés kényszerűségei, egyszóval a sokat emlegetett, de igazában a tettén soha nem érhető én létrejötté — mind ez így együtt az én számára „tisztá” fatalitás, magától értetődő és abszurd, attól függően inkább az egyik vagy inkább a másik, hogy a gyermek ént milyen *angyalok* vigyázzák. Az én emlékezetem roppantul vegyes kegyű angyalokat őriz. Anna például, a 6? 8? éves parasztlány, aki megtanított pityókázni, Anna édes az emlékezetemnek, és a Goldberger Ottó, akivel egy viskóba voltunk beszállásolva Tiszanánán, őt is öröm most felidézni. Akkori, állítólag még ép, szép szál apámból mindig csak egy rettentő nagy hátat látok, két széttárt kart, amint valami ablakszárnyakat kinyit vagy becsuk éppen, mindenesetre sötétet csinál. Aztán egy nap, 1951 nyarán eltűnt, anyám, anyám anyja és két lánytestvérem mellett én lettem az egyetlen hím tagja a családnak, a Goldberger Miklós, mert, jut eszembe, Miklós volt ő, nem Ottó, a Goldberger Miklós felváltva csak jajveszékelt, meg bohóckodott, mostani fejemmel azt hiszem, szándékosan rejtette véka alá a férfiúságát, valószínűleg tudta, hogy arra az ávó kegyetlenül harapna. Mondom, arkangyalt én csupán egy ízben, hátulról láttam, a többi angyalnak nő vagy semleges neme volt, úgyhogy Pascal Istenéről két-három évesen, könny nélkül, már némelyest megtudtam valamit. Nem azt mondom, hogy apám eltűnésétől világosabb lett akár a külvilág, akár a gyerekszobám, gyerek-, azaz cseléd-, félig-meddig szeparált kisházára különben is csak nemrégiben sikerült szert tennem, tanácsilag, hogy legyen hová elbújnom — költögetni — a gyerekeim elől, nem úgy, persze, mint annak idején, államvédelmileg, az apám, ő jó néhány esztendőre teljesen elrejtőzött előlünk, egy meseszerű másvilágba transzcendált; paradox módon a hiányát akkor kezdtem el *érezni*, amikor 56-ban, egy esti órán hirtelen *közöttünk* *termett*, mint valami némafilmben, vagy nehéz súlyú félálomban, ott állt, szemközt, az ajtóban, egy madárnyakú, tátogó ember, Béla!, mondta anyám, és ugyanezt az anyám anyja is mondta és a Béla bejött hozzánk, nemsokára egy vassodrony is előkerült, azon ágyazott meg a két asszony neki. Ahogyan addig a nemlétét, ettől fogva a meglétét éreztem kevésbé valószínűnek, s nem hiszem, hogy e tolokodó valószínűtlenség forrása mindössze az az egy, vörös karimájú, feketébe vesző lyuk lett volna, amit a börtönkórházban ütöttek a nyakán, amiért a szájuregében megállt levegővel tanulta meg kigazdálkodni a szavakat magából; nem, ilyesmikhez egy gyerek hamar hozzászokik, olyannyira, hogy a későbbiekben már inkább azt találtam rendellenesnek, ha odahaza véletlenül férfihangot hallottam. A „lyukon keresztül” viszont alighanem az idő tájt sejtettem meg valamit, amit most, a rövidség kedvéért, a rendszerű és a fatális valóság *griffjének* nevezek, vagyis egy létmódot, amely a kétféle valóság között *húzódik meg*, nem matematikailag, mint egy segédegyenes, s nem is a hullámzó képzelet limeseként, hanem mint ami *hajszál híján* tényleg már-már kézzelfogható. Azt azonban szintén sejtettem, hogy kialkudni ezt a griffet lehetetlenség, vagy adja magát, vagy nem, én csupán

egyed tehetek: minél *önfeledtebben* várakozom. Nem magamra, hanem közvetlenül magára az unalomra, illetve szorongásra összpontosítok, esténként az ágy mellett térdepelve nem Istenhez imádkozom, hanem figyelemmel az imaszöveg bomlását, megsemmisülését próbálom nyomon követni. Gyerekkori, külső-belső motivációkkal okadatolható, patológiás hajlam a morbiditásra, affektív cinizmusra? Lélektani szempontból bizonyosan. De hát mit tud a lélektan a griff valóságáról?

Hogyan készül a Marno-vers? Van-e állandó munkamódszered? Érdekelne az is, hogy legutóbbi, a cselekmény — isten ha egyszer lábrakap című köteted mennyire volt előre megtervezett, hisz a „versmetszetek” kétségkívül összefüggő műgészként olvashatók.

Kevés kivétellel mindig aszerint, hogy a griff — hajsál híján — hogyan áll éppen a kezemhez. A griff mint titokzatos fortély, néma vagy semmitmondó motívum, axis mundi, „repülő híd” etc. előszeretettel viseltetik a trivialitások iránt, míg a kifejezetten rokonszágú eszmék, *felette* emberarcú gondolatok, érzelmek, fantáziák közelségét szinte egyáltalában nem tűri...; az érzékelhetőség kedvéért megismétlem: „szinte” és „hajsál híján”. Nem szeretném ugyanis, hogy ha „munka”-vallomásom holmi elvetemült mizantróp attitűdről árulkodnék, ez nem felelne meg a valóságnak, a valóságban tényleg nem vagyok elragadtatva a fajtánktól, ám a versírásra mégiscsak a fajtámbeliség ösztökél; felöltik bennem egy triviális motívum, pl. „a víz most a hamutartóba esöpög”, a lassú, csaknem holt tempó s a szürke egykedvűség megborzongat, most már inkább arra kell vigyáznom, ne hogy *ismét* túllobbanjon rajtam a szeretetérzés. Óvatosan!, sziszegi a griff, csínján a parázs rajongással, ember, ez a békecsikk is elég, és akkor az egésznek oda!... No lám, derülök-józanodom, a régi nóta: a részek meg az egész. A rengeteg sérelem elszenesedik, megkövesedik, elporlad, lehet bontani, köpni rá (pityóka!), rakni sárfészket, tapogatózni a sötétben, kokszolni, gyúrni a szemcsés feketét, brikettelni... Egy, a szívemhez különösen közelálló költő barátommal ültünk, fecsegtünk mindenféléről egy medence víz mellett, fél óra leforgása alatt úgy már a negyedik cigarettára gyűjthető rá, mikor is nem bírtam tovább, s megkérdeztem tőle: miért ez a heves önpusztítás? Ő fanyarul elmosolyodott, és azt mondta: ha nem tudnám, *ennek* a cigarettának a szénszűrője nagy mennyiségű C-vitaminnal dúsított, citromra, szükséges zöldségekre pedig az apanázsából nem telik. Weöresnek van egy penetráns egysoros, a *Tojáséj*; e meghitt-misztikus metaforából azonban hiányzik az a mozzanat, melyet én a lét-nemlét a priori abszurd esztézisében, azaz a valóság-mű vagy/és mű-valóság *feltétlen* helyi értékében találok meg; ez a mozzanat: az intuíció önreflexitása. Maga az intuíció mindig naiv (evidens), naivitását azonban tüstént elveszíti, mihelyt a tudat kontextusába visszakerül, ahol is a feldolgozását, pszichológiai hasonlattal szólva, már a felettes hatóság alkalmazottjai végzik. Költő barátom *fanyar* mosolya és egyidejű örült állítása, hogy ő citrom híján a számolatlanul szítt cigarettákból szerzi meg az egészségét garantáló C-vitamin mennyiséget — nos, ez számomra az akcidentális és a fatális olyan önreflektált intuícióját példázta, amilyennel egészség-műalkotásokban csak nagyon ritkán találkozom. A jobb minőségű műalkotások is általában megrekednek, illetve domesztikálódnak a retorikai-poétikai kommentálás vagy a „csend”-esztétikai kommentálás — szükségképpen bombasztikus és közhelyszerű — állapotában. Félreértés, kegyeltsértés ne essék; a Weöres-egysoros Weöresbeni energiaszintjét korántsem tartom közhelyértékűnek, ám

például már a reprezentatív *Egysorosok* kötetben kínosan domesztikálódik a vers; éppen azért, hogy reprezentatív a helyére kerül, elvész a helyi s így egyúttal a Weöres univerzális értéke. De hogyan kommentálja magát az intuício úgy, hogy ama feltétlen helyi (s persze, időbeni) értéke megmaradjon, mi több, a „felettes-olvasó-hatóság” (amely, ugye, már az alkotásban „közreműködik”) az intuício csínjére hangolódva folytassa, végezze be a „hentesmunkát”? Ezt azért kérdezem, mert tudom, hogy van, tehát lehetséges az ilyen mű-alkotás, de az „állandó munkamódszert” nem ismerem hozzá. Egyvalamit, pontosabban egyvalakit ismerek, a folyóparti, vaskapus, *vaskori* (Kalevala-közeli) bűntársamat, akinek az *állandó jelenléte* bennem segít és kötelez a szinte kéznél levő griff szerint írnom (egyébként ő hol robinson, hol behemót, hol közvetlenül a vers alakjában ölt testet, a „cselekmény — isten ha egyszer lábra kap” kötetben); szimbiotikusnak mondható viszonyom, ősbarátságom s persze, ősvizálykodásom vele csakugyan roppant mód megkönnyíti/megnehezíti számomra az írást, lévén a tudatom nyirkos-huzatos vackában ő „a másik, aki ugyanaz”. Szó sincsen itt barátság-apológiáról, a szimbiózis mitikus-kozmikus aurája még meg sem képződött, mikor ő meg én, külön-külön már az abszurdban találtuk megenni/elveszni magunkat, egymást, de az, hogy e krízist (majd a rákövetkező kríziseket) nem sminkelhettem hozzá a külvilág szemeszájához, sem a par excellence ezoterikus, illetve intellektuális-posztmodern stílben nem üthettem tanját, az bizonyosan e „kérlelhetetlen intimusnak”, intimitásnak is a következménye. A barátság, hasonlóan a szerelemhez, nem szociális, értéktételező viszony (ezért még interperszonálisnak sem mondanám), hiszen motívumbázisa a közvetlen, énhatárokat feldúló szenvedélyesség, egyszersmind pedig a konszenzuális „szűzföldje”; ebben a „kontextusban” a weöresi *tojáséj* szükségképp elmozdul, *hímes — kifűtt! — tojáséj* lesz belőle, az „aha!” intuíción átüt a „hehe!” rejlex, a héjon továbbjártzik az üres cselekmény. Záradékul még: a *cselekmény...-t* nem terveztem meg előre, csupán annyit tudtam, hogy az „isteni lábfürdő”-vel valami pokoli intenzív, „hard trip” vette a kezdetét — és a pillanatra nem szűnő érzés, hogy a griff (itt legyen: *iránytű*) „mindjárt kiszúrja a szemem”...

Igencsak sajátos pálya a tiéd: több, mint húsz éve indult, de ténylegesen — kötetel — alig négy éve vagy jelen, s korábban a régi Mozgó Világon kívül én elszórt közlésekkel sem találkoztam. Mik a két évtizedes „láthatatlan jelenlét” okai? Hogyan alakult, mivel telt közben az életed? S ami ide kapcsolható: milyennek látszott 1968-ban, első verseid megírása idején a magyar irodalom, s milyennek tűnik most, sokat publikáló szerzőként? Hol látod benne saját helyedet? Kik hatottak rád indulásodkor és ismert vonzódásaidon túl — Tandorira, Petrire gondolok — kik állnak még közel hozzád ma?

Temérdek érv szólhatna a mellett, hogy késésemet kizárólag a külső körülményekkel magyarázzam, ám okfejtésem így szükségképpen oda konkludálna, hogy akár most azonnal hagyjam a fenébe az írást. Ahogyan annak idején (56-ban) másodikos elemistaként máról holnapra „elfelejtettem” kézzel írni, jóllehet az első osztályban még, állítólag, én produkáltam a legszebb kalligrafikus betűket; azonban volt egy vétségem, melyet a következő tanítóm már nem tűrhetett: a pennát hüvelyk- s középső ujjam közé fogva, mutatóujjamat haránt a szerszámra fektetve írtam, rajzoltam voltaképpen, s erről a tanító mindenáron le akart szoktatni; sikerült is neki, mint pár esztendővel később a festő-rajz-oktatóm nevelt le a szintén rendellenes szín- vagy ecsethasználatról.

Nem folytatom a sort, részint mert semmi közöm a pedagógiához, részint mert másfelől meg naponta hallok, látom vagy tapasztalom, hogyan teszik ezerszám tönkre a gyerekek — nem túlzok! — zseniális képességeit, legtöbbször csak azért, mert az illető képesség elút a normálistól. Egyetlen, evvel kapcsolatos *paranoid meggyőződésemet* mégis elárulom: a pedagógus szántszándékkal, minél tudattalanabban, annál rafináltabb gonoszszággal bosszulja a csemetén tovább az „idők mélyén” őrajta esett sérelmeket. Ezt a lapidáris bűvös kört azonban sem Mózes, sem Jézus (az Egyházakról nem is szólva) nem tudta megnyitni, *át-írni* — érthető, nemde, hogy magam igen koraván módon beletörődtem (depriválódtam és deprimálódtam) a dologba; megszoktam, kifele s befelé egyaránt, utálattal élni. Mármost gondold meg, egy ilyen ön- és valóságérzettel, szorongó büntudattal mi esélyem lehetett arra, hogy a világra, az Ember kiválóságára/kiválasztottságára — a lebukás veszélye nélkül — igent mondjak? Minthogy pedig nyíltan nemet sem mondhattam, zártan megkínosankénytelenül tapasztaltam, hogy büntudatomnál az életösztönöm erősebb, előbb lassan, majd ugrásszerűen rákaptam a csaknem szisztematikus-„egzakt” lelkiismeret vizsgálódásokra. Megállapítottam, egyebek közt, hogy a lelkem kutya rossz bőrben van. Döntő érv a mellett, hogy tartózkodjam *báminemű* diktatúrától, lett légyen az akár animális, akár animáló diktatúra, házi, egyházi vagy pártházi jellegű, mondom, nem is annyira ezek hamiskutya természete miatt, hanem mert szégyelltem volna rájuk bízni, rájuk hárítani a ráncba szedetésemet, megnyúztatásomat, széjjeltépetésemet, előkerítettésemet vagy eltüntetésemet (no meg nem is szívesen osztottam volna meg autodidakta autovivisekciós szenvedélyemet külső szakértőkkel.) Mindazonáltal a legkevésbé komolyan a politikai diszkrimináltságom aggasztott. Úgy gondoltam, s ma is úgy gondolom, hogy amitől az emberek *nyilvánvalóan* félnek, az egyúttal mentesíti is őket a saját gondviselésük alól. Amikor írni kezdtem (önidézet: „ellensúlyozni a sorsomat”), elsőbben az izgatott, hogyan tehető foghatóvá (olvashatóvá, szemlélhetővé) mindaz, amit *nem tudok*, ami az unalom, a szorongás (lévén egymás analogonja a kettő), illetve a rám (vagy másokra) oktrojált világ- és valóságképek mögött — mindegy, hogy negatív vagy pozitív — szenzációt sejtet. Erre a szenzációra sürgetően szükségem volt —, hogy tehát még mindig írok, sőt élek, ez nagyrészt annak a néhány rovatvezetőnek, főszerkesztőnek „köszönhető”, akik (ki dühödten, ki rezzenetlen) '68—'80 között készült munkáimban vagy az eszmét (mondanivalót?) vagy a *gyökereket* nem találta. Szóval, sem a leget, sem a talajt. Elvetemültségemet s a „korszellemet” jellemzi (ez a *Magyar Napló*ban közölt rádióbeszélgetésből, sajnos, kimaradt), hogy amikor a gyökereket hiányoló rovatvezető költőnek megígértem, kézirataimba legközelebb valódi — akkor még fillérekért megvásárolható — gyökereket, karalábét, sárgarépát, fehérrépát, zellert stb. csomagolok, akkor ő vértolult fővel kirohant a helyiségből, otthagyván engem a sápadt kidobó (szintén költő) emberével. Gondold el: két hivatásos, közéleti költő, akiket a valódi (ad absurdum valóságos) költészetnek már a pusztá lehetősége egzaltál! Evvel szemben, mondom, én az egzakt szenzációkra kondicionáltam magam, úgyhogy pimasznak tűnő ajánlatom is sokkal inkább a (lírai) helyzet ad hoc definiálását célozta, semmint hogy a kortárs költészet vizeibe per hecc belekavarjak; úgy véltem, valamennyiünk hasznára lesz, ha előbb materiálisan tisztázzuk a „gyökér” meg a „tisztá forrásból” főcímű fogalmakat, s azután, bizonyos szerencsével, akár még zöldágra is vergődhetünk egymással... A ver-

gődérről jut eszembe, „68!” ez idő tájt, 1972—1973 között rugdalta az utolsókat bennem, ’72-ben, a müncheni vérengzéssel egyidejűleg, rést ütött *valami* a patkóbelemen, s ez számomra, így utólag is, azért különösen érdekes, mivel a korábbi, szűz! törzsi-avantgárd „korszakomat” összefoglaló (Szijártó Csabával és Monori Margittal együtt művelt) *defloratio...*-val éppen az év tavaszán éreztem (érezünk) „telibe kapni” *valamit*; költészetem tehát, úgy- mond, ekkor mutatta ki első ízben a *visszaható* foga fehérét, természetesen az (öröm) zenekar is azonnal felbomlott — magam egyfajta vegetáriánus életmódra tértem át. Rádión keresztül értesültem az általános, külső represszióról, tudtam, hogy az Új Baloldal, illetve az ideologikumtól mentesebb szubkultúra-mozgások kutyaszorítóban vannak, azonban ahhoz többé nem támadt kedvem (erőm) (képzeldőerőm), hogy a magam kutyaszorítójából még egyszer bármely törzsi, falkaszorítóba lépjek. És bár *észbontó* lassan (autoagresszív tempóban), egyre izgalmasabbnak ígérkezett négy fal között, egyedül lennem. Idegileg, fizikailag megértenem, hogy a diktatúra büntönrendszere ostoba, hamisított, giccses mása a saját büntönrendszereimnek(!), s hogy az emberek valószínűleg azért folytatják „rendületlenül” elnyomás- meg szabadságharc-társasjátékaikat, mert az szórakoztatóbb, úgy „jobban múlik közben az ítéletidő”. Ráadásul a mindenkori társadalmi játékszabályok ugyancsak tetszőleges, infantilis világnézetekre („ontológiai fantáziálásokra”) adnak módot, a leosztástól függően emez materialistának, amaz idealistának, emez deistának, amaz ateistának (a festői árnyalásoktól most eltekintek) vallja magát, vádolja a másikat, s vice versa; mármost, gondoltam, miről, hogyan társalognának én a „meggyőződéses” ezekkel vagy azokkal, mikor a saját tapasztalataim mindinkább arról győztek meg, hogy ítéletidőmből igazában nincs is mire kitekintenem, az *instanciák*, melyektől függök, felettébb „útvesztő” „zsinórpadlást” „agya-fúrtak” „a fejemben”; útvesztőt és, persze, lélekvesztőt is, amennyiben semmiféle valószínű (sem kies, sem kietlen) partot nem észleltem magam körül, ellenben annál bőségesebben rakódtak egymásra (a láthatáron) a félholt-képlékeny hasonlatok, ma azt mondanám: a fizikait és a metafizikait egymásba játszó paradox szinesztéziák. Vakmerőségnek, netán örülségnek minősítsd: én akkor, e meditációs, passzív, önszervező esztétikai processzusokban kezdtem tetőtől talpig közel tudni magam a valósághoz, azonban mihelyt asztalhoz ültem, hogy az élmény tovább artikulálódjék a kezem alatt, összerándult a gyomrom, egypár leírt szótól már elhasználódtam. Ugyanazt a szöveget, nem túlzok! százszor átdolgoztam, újra és újra előlről nekifutottam, de az eredmény mindannyiszor visszataszított; nem találtam a hidat, a „ritmuskulcsot” a kontemplatív és a szándékosan artikulált gondolkodás között. Ma sem tudom biztosan, mi s miért tiltakozott bennem a siker ellen, sejtem csak inkább, hogy a „defloratio” ténye kívánta még a mélyebb, intenzívebb időtartamokat — pl. hogy az egyes szavak, szóképek önsúlya ne csupán megosztódjék, „harmonizáljon” a többiekével, de éppen a súlya révén a „mondatfordító” erejével is éljen; mondjuk, korántsem csak a fent elbeszélte irodalmi anekdota kedvéért, következményeképp, leírtam ezt a mondatot: „a valóság olyan, mint egy sárgarépa”; azt tudtam, hogy az állítás pontos, a sárgarépa mint szókép kitűnő szinesztéziás forrásadó, ám a köztudatban gyökeret vert jelentéstartalmából a továbbiakban már nem tudtam hogyan kimozdítani; míg én eggyel megint közelebb jutottam a valósághoz, sárgarépám ott rekedt az őv alatti köztudatban, s ez, persze, igen-igen lesújtott. Félre ne érts, nem a sárgarépámért aggódtam, dehogy: azt szégyelltem, hogy még mindig

nem a kellő tapintattal nyúltam hozzá az őv alatti köztudathoz, hogy ön magában pontos, radikális állításom tempója emígy csak provokálhatja, irritálhatja az őv alatti köztudat tempóját, s nem pedig megindítja — mint bennem tette volt — a tulajdon érzelmű, értelmű világlélményt. E nehézségeken túl még egy — intim — körülmény késleltetett a publikálásban; amatőr költőként, outsider gondolkodóként teljes odaadással olvashattam a számomra fontos műveket, szerzőket, a professzionális közepszer ügybuzgalmaikat büntetlenül figyelmen kívül hagyhattam, egyszerűen, nem volt miért szégyenkezni, magyarázkodni magam, a barátom, barátaim előtt, amikor valamely mű kapcsán ez-az *hangosan* az eszembe jutott; mondhattam okosat, hülyeséget, zagyvaságot, attól, hogy a korrupció gyanújába kerülök, nem kellett tartanom. Hol látom tehát ma a magyar irodalomban a helyemet? Válaszom kínosan tautologikus: a zavarosban. A zenekar túlnyomó többségétől, a *derékhadtól*, ma sem idegenkedem kevésbé, mint „láthatatlan (hallhatatlan) jelenlétem” idején, sőt; belülről látván, hallván a tagok érdekegyezkedéseit, közlelő, a művekből is, érezvén e „konszenzusok” áporodott bűzét — ez, ugye, nem éppen kedélyjavító élmény. De hát miért volna az irodalom mint intézmény korrektebb, áttetszőbb, öntisztulásra képesebb a társadalom egyéb intézményeinél, mért ne dívne a korrupció, a kontraszelekció, a nyájasdi piederesztálás, illetve tehetséggyilkolás eme „létezészszakmában” ugyanúgy vagy úgyabbul, mint, teszem, a természetszerűleg randának, ámde nélkülözhetetlennek minősített politika intézményeiben. Mégis, kik vannak mégsem csak elretentő, lepusztító hatással rám e garnitúrából? Ahhoz képest, hogy *szinte* senki, egészen *sokan*; legelsőbbben is „vaskori” (most már ő is középkorú) barátom, az olvasó által aligha ismert, mivel a hátborzongatóan szép hangos-verseit rendre s. k. megsemmisítő, Szijártó Csaba; önélküle, valamint Tandori és Petri nélkül, talán már rég nem volna bennem bátorság, erő az íráshoz. Az elmúlt pár esztendőben még megszerettem Garaczi, Kukorelly, Parti Nagy, Molnár Miklós, Szijj Ferenc, Bertók, Kalász Márton, Cselényi Béla költészetét, Nádas Péter mikrorealizmusát (moralista pátoszát már nem), Kertész Imre bölcséleti regényeit, **Eörsi István** lucidus, szarkasztikus publicisztikáit, és el ne feledjem: Hajnóczy fojtott, indulatos, autoagresszív vízióit, beszédmódját. No lám, ahogy így elnézem, csaknem mindenevő vagyok. Emlékszem, kb. 15 évvel ezelőtt valaki azt javasolta, szívjunk el közösen egy szárított maszlaggal megtömött staubot, attól majd jól megszínesedik, finom lesz a világ. Elszívtuk, tényleg jött egypár perces tűzijáték, ám utána förtelmes füst, köd, mocsok borított mindent, győzhettünk kikászálódni az útszéli szocreálból...

Egy korábbi rádióbeszélgetésben a hatvanas-hetvenes évek egész létező magyar irodalmát irrelevánsnak mondtad. Azt értsem ezen, hogy Juhász és Weöres, Nagy László és Pilinszky, vagy Vas, Nemes Nagy egyként volt számodra érvénytelen? Érdekelne a kor neoavantgárdjától való eltávolodásod mélyebb okai is. Miben különbözött annak általad többször emlegetett „sznobériája”, „elitánus attitűdje” attól, ahogy te a kortársaidat értékeled? S hol voltak a lényegi eltérések Erdélyiek, Szentjóbýék nézetei, esztétikája és a te művészetfelfogásod között?

Felrótt, summázó ítéletemet most csak néhány vázlat szerű mondattal indokolnám és korrigálnám. Azért így csak, mert részint az eddig elmondottakból, gondolom, sok minden vissza-, illetve kikövetkeztethető, részint pedig a Pilinszkyt, Nemes Nagyt, Vast és Weörest illető kérdéseket (s akkor nem

szóltunk például Rába költészetéről!) nem szívesen „tárgyalnám általában”. Munkáikkal sokkal több örömet meg ellenérzést ébresztettek bennem, semmint hogy egypár gesztusérvényű megjegyzéssel „elintézhetném” őket. 1968-ban én hatványozottan a lázadás korát éltem („nemzedékem legjobb elméivel” együtt), így kedvem sem volt hozzá, hogy lényegi különbséget észleljek a magyar költészet veretes, aczélos, „népi-gépi” meg betyáros szárnyai között. Egykútya volt, hogy ki beszél, fülem bőszen termelte a fagyút a temérdek pátosz, retorika ellen, úgyhogy, például, a weöresi hang egészen elhaloványultan érkezett már a tudatomba. Egyáltalán, a polgári (filoszi) artisztikum attitűdjét hallottam csak meg benne, a líra önfelmagasztosulását — amihez képest az avantgárd-szimpatizáns kirándulásait gyerekzsoba-csínyekként érzékelttem. Számomra akkor a vérbeli, revelatív művészetet az abszolút lázadók (ide értve a transzparenszeket is) jelentették: Rimbaud, a Dada, Ginsberg, az underground, Genet, Duchamp, Beckett stb., emlékszem, mit „összevivődtem”, mire élvezni mertem Vas Eliot-válogatását. Totális művészetet akartam, amely nem ismer el semmilyen külsőt, sem megengedő, sem tiltó, sem tollbamondó hatalmakat, ellenben még az „ártatlan” civilt is engedetlenségre szítja; az ember, gondoltam, művészetre, nem munkára született, a munka elhülyíti, korcs háziállatot csinál belőle, ergó minden korok legocsmányabb hazugsága az, mely szerint a művészi elhivatottság a „nagy keveseké”. És evvel máris elérkeztem a neoavantgárdtól elfordulásom okához; a szó szoros értelmében mélyen csalódtam, mikor megtapasztaltam, hogy a „föld alatt” feketében majd' ugyanaz a társasjáték zajlik, mint szürkében-hivatalosan „odafent”. A másság, érdemben-deklaráltan, csupán a formai illegitimitás határáig terjed ki, ezen belül viszont virul a kontraszelekcio, a hierarchiateremtés. Az élcsapat, leszámítva a saját deviánsait (Szentjóby, Halász, Erdély, Hajas, Molnár Gergely stb.), *szintén* hatalomra tör, az experimentális esztétika egyre fonnyadtabb eszközzé, ürüggyé silányul vaskos műveletéhez; persze, igazán szembeötlően ez ma, a végleg konzumálódott posztavantgárd művekben mutatkozik meg. Szentjóby a közelmúltban interjút adott a Magyar Televíziónak, melyben a riporter egyik kérdésére szarkasztikus tömörséggel ezt vetette oda: „A művészet — giccs.” El tudsz képzelni ennél keserűbb megállapítást? Hiszen ez „magyarul” annyit tesz, létezni, azaz a létezését mondani már eleve olcsó hazugság, bővli, a művész tehát vagy hülye vagy szélhámos. Nem tudom, Szentjóby ebből milyen konzekvenciát vont le (valószínűleg nem pontosan ugyanazt, mint annak idején Rimbaud), én mindenesetre, ha kíméletlen józansággal nézek vissza a 68-as „hőskorszakra”, és körül itt, ma, a konszolidálódott műalkotók, műalkotások világában, egy-egy árva (gyámolatlan!) ellenérvet, ellenpéldának, alig találok; mégis, úgy gondolom, Szentjóby kijelentése „csupán” szociológiailag, művészetszociológiailag és *etikailag* állja meg a helyét, azaz amit ő a művészetéről általában, kvázi-bölcséletileg mond, avval éppen a mű-alkotás par excellence bölcséleti viselkedését és magatartását hagyja figyelmen kívül. Ha azt mondta volna, hogy a konstituált kultúra, mely az esztétikait és az etikait adottnak veszi: giccs, avval most maradéktalanul egyetértének.

Eléggé visszahúzódva élsz, bár néhány szereplési alkalmat az utóbbi időben te sem tudtál elkerülni. Mégis megkérdezném a véleményedet mindarról, ami mostanában az országban történt, történik.

Véleményem?... legföljebb impresszióim vannak. Napilapokat egyáltalán nem olvasok, olykor megnézem a tv késő esti híradóját, azt is csak azért, hogy

utána a BBC stílusán élvezkedjem, lenyűgöz, mulattat az angolok közéleti viselkedése. Amilyen csapnivalóan rosszak az általam ismert hivatásos komikusaik, annyira szívderítőnek, patinásnak s egyszersmind kamaszosan pajkosnak érzem a mindennapi (közéleti-politikai) — legyen az mégoly gonoszodó — humorukat. A távolság tenné?... Hazai-országos dolgainkon már nem tudok derülni. Hiába utáltam a bolsevizmust, a *pálapostoloktól*, ha lehet, még jobban irtózom, tudja az ördög, miért, pokoli erős bennem a *veterán mutánsok* iránti gyanakvás. Magándefinícióm szerint: a politika a korrupció tudománya, ám így most meg azt nem látom tisztán: nagyon, fantasztikusan elől járunk-e ebben a tudományban, vagy a teknősbéka segge sarkában araszolgatunk, Kárpátaljától jobbra, lefele...? Amerről, nemrég hallottam, a legsúlyosabb csőtörést kaptuk. Adná az ég, hogy tényleg ez volt a legsúlyosabb. Nálunk, a Márvány utca 7-ben kb. havonta érik egymást a csőtörések, de ennek semmi növmértéke, házunk csak utánozza az utcát, igazán morbid szenzáció az volt, amikor tavaly a Rákóczi úton egy focipálya-szakasz az eget ostromolta meg, benne késő-gyerekkori lakhelyem, Piliscsaba temetőkertésze-sírásója, világi szakmájára nézvést: hegesztő a Gázműveknél. Több, mint gyanúm, hogy a világ abszurd s épp ezért kétségbevonhatatlan realitása az ilyes koincideneciákban „vallja” meg magát, emiatt is örök tanítómesterem Kafka (mekkorát tévedett Camus, mikor Kafkát ezoterikusnak nevezte!), a humort ólomcsőbe fojtó Holan, vagy a cseh filmművészet remeke, a Fekete Péter; nos, az már koincidenencia-záradék, hogy a drámaíró-miniszterelnök neve hajsza, egy ékezet híján egyezik a temetőkertész-hegesztő nevével. Nem állítom, hogy a világegyetem egésze a nominalizmus elvén alapszik, de mostanság mintha gyakrabban csillanna elő emez elvből az aranyfonál. Vagy, gondolod, az össznépi konvertibilitás-vágy csalfázik velem is? Hamis tudatomat szeretném végre a forintban megváltódni látni? Ennyire csőlátó volnék?... Ha igen, úgy valószínűleg még mindig a csőtöréseket nyögi az immunrendszerem, és szintén valószínűleg ezért kerülöm a további antibiotikus újsághíreket, ellenben oda-oda csüggök, természetgyógyászati ösztönből, a BBC patinás, szavatoltan idei konzervjei elé. Mindazonáltal ebből *sem* kívánok lóversenyt csinálni, annál is inkább nem, mivel az ország és a lóvé között nekem most itt egy csomó rést kell(ene) egyszerre „megülnöm”; már tudniillik, hogy ha meg akarnék felelni „hivatásom legmagyarabb hagyományának”...

Miért érzed fontosnak, hogy rendszeresen kritikákat, tanulmányokat írj? Mi az, amit ezek az írások a versekhez hozzátehetnek?

Engem nagyon jótékonyan stimulál, hogy ha másokkal beszélgethetek. Mint fentebb elmondottam, „költői debütálásom” előtt volt, hogy valamely barátommal, barátaimmal teljes éjt-napokat átbeszélgettünk, s ezektől mindig erőre kaptam; számomra a fogalmi, dialogikus gondolkodás azért is nélkülözhetetlen, mivel a tisztán logikai-fogalmi rendszerek hamar megbomlanak, leépülnek a fejemben, az intuíció mozzanata szükséges hozzá, hogy a világot újból fogható, „kezelhetőnek” észleljem fogalmilag — követhetőnek az elvontságában. Tanulmányaim, kritikáim ilyesszerű párbeszéd, pragmatikus értelemben, nem szakmaiak, de nem is impresszionisták. Bizonyos közhiedelemmel ellentétben, a műelemzés roppantul fokozza a műélvezetet, az esztétikai tudatosítása nem szertefosztatja az esztétizis varázsát, hanem az érzéki szenzációt az elgondolás, illetve újragondolás révén továbbmélyíti; így jön létre igazi kommunikatív viszony mű és olvasó, mű és valóság, műolvasó és

valóságértelmező között. Miközben, ismétlem, nem hiszek a világ, a világbanlétezés kimerítő racionalizálhatóságában, afelől bizonyos vagyok, hogy az esztétikai mint *különös* megismerésmód képes az irracionálist (a misztikusot) felfogni, megnevezni, azaz racionalizálni anélkül, hogy evvel egyszersmind domesztikálhatná, birtokba vehetné az irracionális tudását. Ebben az értelemben a műalkotás és a műértelmezés csakugyan *szélhámosság*, de amelynek a giccshez, a vásári tudáshoz már semmi köze. Közhely, hogy a mű-alkotók általában életük végéig ugyanavval a témával birkóznak — „szubdomináns” önmagukkal voltaképp; magam más művek elemzése révén tanulom elfogulatlanabban hallgatni a „saját szubdominánsaimat”, s kapok kedvet az újbóli minél tisztább, minél intenzívebb megszólaltatásukra...

Drámaírói terveid, elképzeléseid sem lehetnek a verseidnél kevésbé sajtóságosak... S ha már itt tartunk: hogy volt az a dolog Az ember tragédiája rockosított változatával?

10—15 évvel ezelőtt, minden vágyam az volt, hogy hangjátékokat csinálhassak, értsd, magam írhattam, rendezhessem, komponálhassam a hang-és beszéddarabokat — ennek a szándéknak a „maradványa” a *defloratio...*, majd 1983-ból az *éjszakai előadás*. A színpad iránt csak a legutóbbi két-három esztendőben kezdtem vonzódni, mióta világosabban látom, hogy hány, de hány féle-fajta „alak” lopakodik bennem, vagy akár a legegyszerűbbnek vagy legáttetszőbbnek mutakozó személyiségekben; potenciálisan valamennyien vérbeli színészek vagyunk, rejtőzködő exhibicionisták, akik félünk a veszedelmes sokféleségünktől, s ezért a szereposztás gondjából is éppen hogy egy identitásra, pszeudo-indentitásra való *részt* vállalunk. Nem folytatom a gondolatsort, csekély képzelőerővel ki-ki ráeszmélhet, hogy az (ön)veszélyek ilyenén elhárítása, megkerülése „fű alatt” hogyan készíti elő a „döntő veszteségélményt”. Engem lenyűgöz, menet közben katartizál a nyílt színi színészi játék, bámulom és csodálom a színészt, amiért a civil „önazonosságáról”, a „mértékadó valóságról” egyáltalán meg merfeledkezni. A civil mentalitásra jellemző, hogy a drámaiságot, következésképp magukat a szituációkat mint szintén veszélyes erőtereket semlegesíti, sajnos, úgy tűnik, sikerrel, hogy ha csak a modern drámairodalom (ide értve a költészetet is) zömmel neutrális, vagy erőltetett, reminiszcenciákba kapaszkodó darabjaira gondolok. Hanem: költészet (líra) és dráma. Számomra a líra is drámai műfaj, verseimben, ha megfigyeled, nem csak más és más alakok jelennek-szólalnak meg, de a konfliktusok, a szituációk is a versben (támadnak), jönnek létre, ami tehát különösen izgat, hogy mindez hogyan instrumentálható a színpadon. Egyébként éppen városod, Debrecen színházának, Dobák Lívia dramaturgnak, illetve a Vígszínház fődramaturgjának, Radnóti Zsuzsának tartozom hálával, amiért becsvágyamat akceptálták, és kísérletemhez némely apanaszt is kieszközöltek a számomra. Jobb is talán, ha ebbéli tervemről nem szólok többet (a kudarcot halasszuk későbbre.) A Madách-rock ügy? Arra nagybecsű Koltay Gábor úr kötött volt szerződést velem és Papp Gyula zeneszerzővel (hatezer forintért kellett a Tragédiát átdolgoznom), később azonban új dramaturgja nehezményezte a paradicsomi jelenet hiányát szerény változatomban („Most, midőn a Nemzet újból Szentegyházára tekint föl!”), s azt sem szívelte, hogy én a Tragédiában a múlt század polgári drámáját „exponáltam”. Sajnálom, mert a szinopszist ma is érdekesnek találom, és — köztünk szólva — szerintem nemzeti kultúránk eme túlsúlyos darabjának sem ártott volna egy csepp könnyebbítés.

A sors szeszélye, pályád alakulása folytán voltaképpen te minden nemzedékből, rajban érkező korosztályból kimaradtál. Érzed-e, érezted-e bármikor is ennek hátrányát? Hogyan látod a kortárs magyar irodalom nemzedéki tagozódását? Be tudod-e illeszteni magad ezen interjúlánc tagjainak sorába?

Véletlenül(?) az én évjáratomból (1949) alig ismerek még publikáló költőt. Nem kívánok oknyomozni, legföljebb nagyon durva vonalakban annyit (ami pedig már ismétlés), hogy a neuralgikus (68-as) időszakban a neoavantgárd már „robbantott”, a hivatalos irodalom már agyonfüledt, „nemzedékem optimális startideje”, 1972 pedig köztudomásúlag(?) a hirtelen recesszióval (ifjúsági törvény, a nyugati radikálisok meghasonlása stb.) „koincidált”, szóval épp egy nagyon holtidőre esett. Olykor, érzelmesebb óráimban azt gondolom, ezt az egész, mocskos huszadik századot „mi” szívtuk meg a leginkább, pl. együtt születtünk a Rákosi-alkotmánnyal, ab ovo a nihilizmus leplezett, illetve nyílt konjunktúrájában nőttünk fel — azaz hogy konzerválódtunk csenevész koravenségünkben. Józanabb óráimban viszont úgy gondolom, hogy éppen ezáltal egy olyan — történelmileg úgyszólván abszolút inkontinuos — belső, szemléleti koherencia esélye is megadatott, amellyel egyszerre lehetünk Péntek, Robinson meg a mandragóra. (Vesd össze ezt avval, hogy kifejezetten utálok a Tournier-regényt.) De hát hátrányérzéseimről kérdeztél — talán közben a Te szemed előtt is ott „lebegett” a Magritte-festmény, a tükörben Herakleitoszt parafráló férfialakról?... Nárcisz és az Idő?... És legfőképpen: „Interjúlánc”?!... megtiszteltél vele, hogy *beleillesztettél*, ha már a „saját rajomból” úgy esett, hogy kimaradtam, hogyne érezném itt (...) magam — mint kakukktojáséj.

